

WOJCIECH KLUIŃ OMI

Wydział Teologiczny UKSW,

Instytut Dialogu Kultury i Religii, Katedra Misjologii

OFIARY SZINTOISTYCZNE

W szinto¹ nie spotykamy się z żadną szczególnie oryginalną koncepcją ofiary. Aby się więc zmierzyć z tematem ofiar szintoistycznych, trzeba w pierw w zarysie przypomnieć problematykę „religijności” szinto oraz rozumienie ofiary, gdyż w tym przypadku nie do końca możemy posłużyć się klasycznym podobieństwem do innych religii. Dopiero w takim kontekście możemy zaprezentować rzeczywistość określaną jako „ofiary szintoistyczne”. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjrzymy się też ofiarom w jednej szczególnej ceremonii, jaką stanowi obrzęd Wielkiego Oczyszczenia, gdyż mają one swoją oryginalną specyfikę i podział.

---

¹ Niniejszy artykuł jest już trzecim moim tekstem na temat szintoizmu publikowanym w serii Instytutu Dialogu Kultury i Religii Wydziału Teologicznego UKSW. Wcześniej były to: *Wrota torii jako szintoistyczna ikona przestrzenna*, w: W. Cisko, J. Różański (red.), *Miejsca modlitwy i miejsca święte w religiach świata*, Pelplin 2014, s. 263–277 oraz *Modlitwa szintoistyczna*, w: W. Cisko, J. Różański (red.), *Modlitwa w religiach świata*, Warszawa-Pelplin 2015, s. 273–293. Bardzo wiele ciekawych tekstów na temat szinto znaleźć można w *Japanese Journal of Religious Studies*, wydawanym przez katolicki uniwersytet Nanzan. Jest to najbardziej znane angielskojęzyczne czasopismo naukowe poświęcone studium religii japońskich.

1. Ofiary szintoistyczne – religijne czy kulturowe?

Tradycyjnie japoński termin szinto (śinto, shinto,shintō) tłumaczy się jako „drogę bóstw” lub „drogę duchów”. Jest to bardzo zróżnicowany i bogaty kompleks japońskich tradycji i praktyk religijnych. Jego idee i instytucje kształtowały się przez wieki, ulegając w dalekiej przeszłości wpływom chińskim (konfucjanizm, taoizm, buddyzm), później nieco europejskim (chrześcijaństwo), lecz zachowując swoją rodzimą tożsamość. W szerokim znaczeniu odnosi się on do japońskiego kultu *kami* (duchów, bóstw). We współczesnej Japonii oznacza głównie praktyki rytualne i wierzenia koncentrujące się wokół szintoistycznych świątyni (świątyni) oznaczających dosłownie miejsca *kami*, które są instytucjonalnie odłączone od świątyni buddyjskich. Ponieważ szinto stale odgrywa ważną rolę w życiu tak indywidualnym, jak i społecznym Japończyków, szerokie rozumienie tego słowa pokrywa się z zakresem wszelkich zwyczajów japońskich. Jedną z form rytualnych praktyk jest składanie ofiar.

Pamiętać trzeba, że szinto to nie monolit. Cześć oddawana *kami* w Japonii nie ogranicza się do szinto i ci, którzy oddają *kami* cześć w świątyniach szintoistycznych, uważają się często również za buddystów lub członków nowych japońskich ruchów religijnych². Współcześnie wielu Japończyków odwiedza zarówno sank-

² W warszawskim ośrodku ATK/UKSW już niejednemu raz podejmowane były te zagadnienia. Por. F. Zapłata, *Współczesny Ruch AJU w Japonii*, „Collectanea Theologica” 43 (1973) nr 4, s. 139–143; R. Malek, *Tenri-kio: nowa religia Japonii*, w: *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 3, Warszawa 1978, s. 298–325; Tenże, *Kurozumi-kio: nowa religia Japonii*, „Collectanea Theologica” 49 (1979) nr 1, s. 164–168; W. Kowalak, *Soka Gakkai – nowa religia w Japonii*, „Collectanea Theologica” 52 (1982) nr 4, s. 139–144; H. Waldenfels, *Współczesne ruchy religijne w Japonii*, w: *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 7, Warszawa 1986, s. 190–204. Współczesny wykładowca UKSW – W.M. Macek – w swej książce *Ewangelizacja Japonii* (War-

tuaria *kami*, jak i świątynie buddyjskie w tym samym celu: by uczcić np. narodziny dziecka, szczęśliwą podróż, prawdziwą miłość lub sukces w egzaminach. Tak samo wielu Japończyków chce zawierać małżeństwo w kościołach katolickich. Nie widzą w tym nic złego, nawet jeśli w żaden sposób nie chcą stać się chrześcijanami³.

Nie tylko treść wierzeń szintoistycznych ulegała różnym wpływom. Również samo pojęcie „szinto” przechodziło różne koleje losu. Najbardziej radykalna zmiana miała miejsce w połowie XIX w., gdy Japonia na nowo otworzyła się na relacje ze światem po dwóch i pół wiekach zamknięcia. Wkrótce po objęciu władzy przez rząd Meiji (1868) wydane zostały rozporządzenia rozdzielające kult *kami* i *buddów* (bodhisattwów). Dotąd kult *kami* odbywał się w kompleksach świątynnych pod zarządem duchownych buddyjskich. W wyniku rozdziału powstał narodowy system świątyni, kapłanów i doktryn odnoszący się do niebuddyjskich bóstw (głównie *kami* pozbawionych buddyjskich tytułów) wspieranych przez państwo. Centrum stanowił świątynia w Ise, ze swym centralnym bóstwem Amaterasu. Uważana jest ona za boskiego

szawa 2013, s. 83–84) stwierdza, że aż 13% Japończyków stanowią wyznawcy nowych religii synkretycznych.

³ Por. B. Bocking, *Shinto*, w: *Encyclopedia of Religion*. Second edition, t. 12: *Rnying Ma Pa School – Soul*, Farmington Hills 2005, s. 8356–8358. Macek przypomina popularne stwierdzenie, że Japończyk rodzi się szintoistą, bierze ślub jako chrześcijanin, a umiera jako buddysta (por. dz. cyt., s. 207). Wśród współczesnych opracowań por. też np. J.A. Ciesielska, *Obrządek całopalny w tradycji starożytnej i współczesnej Japonii*, „Antropologia Religii” 5 (2013) s. 48–55 (o pogrzebach na styl buddyjski); M. Fisch, *The Rise of the Chapel Wedding in Japan. Simulation and Performance*, „Japanese Journal of Religious Studies” 28 (2001) nr 1–2, s. 57–76 (o ślubach w stylu chrześcijańskim) albo bardziej ogólnie S. Iwai, *Syncretism of Christian Samurai at the Kumamoto Band in Japan: Fulfillment of Confucianism in Christianity*, w: A. Adogame & S. Shanker (red.), *Religion on the Move! New Dynamics of Religious Expansion in a Globalizing World*, Leiden, Boston 2013, s. 113–132.

protoplastę rodu cesarskiego, który wtedy (połowa XIX w.) powrócił do władzy po wiekach rządów szogunów⁴.

Przez osiemdziesiąt lat ta forma szinto wraz z ideą boskiego pochodzenia cesarza oraz wyjątkowego statusu i posłannictwa ziemi japońskiej nie były pojmowane jako idee religijne głoszone w świątyniach, ale przekazywane w szkołach. Pokolenia Japończyków były nauczane, że szinto to nie religia, ale starożytna, niezmienna tradycja. Paradoksalnie, po II wojnie światowej to amerykańskie władze okupacyjne uznały szinto za religię i doprowadziły do jej „sekularyzacji” (oddzielenia od państwa). Współczesne więc rozumienie szinto nie jest już przekazywane przez szkoły. Zarówno nauczanie, jak i praktykowanie szinto postrzegane jest odtąd jako „religijne”. Dziś szinto stanowi więc ogólnonarodowy system świątyni, kapłanów i rytuałów związanych z czcią *kami*, który został odłączony od buddyzmu w XIX w. Cały system przez poprzednie 80 lat był jednak uważany za areligijny.

Współczesne badania nad szinto zmieniły się zasadniczo w latach osiemdziesiątych XX w. Wcześniej nie było właściwie poważniejszych badań nad nim poza Japonią. Szinto kojarzono z kultem cesarza propagowanym przez państwo.

Dziś istnieją dwa podejścia do badań nad szinto. Z jednej strony jest traktowane jako starożytna tradycja religijna, która przetrwała do dziś, adaptując się do nowych warunków. Takie neotradycyjne rozumienie bada szinto jako religię wewnętrzną powiązaną z japońską tożsamością, które odróżnia się od „obcych” religii bądź ideologii, jak buddyzm, tao czy myśl europejska. W ta-

⁴ Por. W.M. Fridell, *The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan*, „Japanese Journal of Religious Studies” 2 (1975) nr 2–3, s. 137–168; J.K. Nelson, *Freedom of Expression. The Very Modern Practice of Visiting a Shinto Shrine*, „Japanese Journal of Religious Studies” 23 (1996) nr 1–2, s. 117–153.

kim ujęciu szinto jest rodzimą formą tradycji religijnej, marginalizującą rolę buddyzmu.

Z drugiej strony współczesne badania nad szinto łączy się symbolicznie z nazwiskiem japońskiego historyka Kuroda Toshio, który w swym artykule *Shinto in the History of Japanese Religion* z 1981 r. stwierdził, że nie ma czegoś takiego jak starożytna, stała, rodzima tradycja szinto. Uzasadnił, że w historii Japonii świątynie, rytuały świątynne, kapłaństwo, a nawet koncepcja *kami* i inne elementy zwane teraz szinto były w swej istocie buddyjskie. Idea starożytnego szinto, rodzimego dla Japonii i odrębnego od buddyzmu jest pomysłem z połowy XIX w., służącym umocnieniu rodzimego nacjonalizmu i podporą dla kultu cesarza. Wymyślono to w czasach Meiji, aby przekonać Japończyków dla ich nowej koncepcji kraju, kultu cesarza połączonego z rozwojem kraju. Przyjmując pozycję Kurody, trzeba by więc cały kult *kami* (w tym ofiary) przed rokiem 1868 rozumieć w kontekście japońskiego buddyzmu. Według niego *shintō* w dosłownym tego słowa znaczeniu istniało w późnym okresie Heian (794–1192)⁵.

Niektórzy próbują pogodzić jednak tę pozycję, przyjmując, że przecież każda religia wymaga okresowych czasów odnowy. Cokolwiek byśmy powiedzieli o „religijności” i niezmienności⁶ dawnego szinto, jest to tradycja bogata w ceremonie, wśród których

⁵ Nie był to pierwszy autor, który prezentował taką pozycję badawczą, ale wywarł on największy wpływ. Por. B. Bocking, dz. cyt., s. 8357–8358.

⁶ W pewnej analogii do tego, co się stało z japońskim buddyzmem, można odczytać słowa misjonarza katolickiego Henry’ego van Straelena (*Dialog chrześcijaństwa ze zmieniającymi się religiami japońskimi*, w: H. Zimoń (red.), *Religie pozachrześcijańskie w procesie przemian*, Warszawa 1990, s. 87): „Gdyby [...] chrześcijaństwo [...] zastąpiło Chrystusa Majtreję lub Amitabę, Maryję przez Kannon, niebo przez ziemię czystą, a zmartwychwstanie przez powtórne narodziny, to tylko wtedy stałoby się ruchem masowym. [...] synkretyzm japoński dla każdej religii, która wkracza do Japonii i chce zostać sobie wierną, tworzy dylemat między izolacją a totalnym wchłonięciem przez inne religie”.

ważne miejsce zajmuje składanie ofiar, w tym również pokarmowych.

Zanim przejdziemy do zasadniczej części artykułu, trzeba postawić jeszcze jedno pytanie. Czy rytuały ofiarne szinto można analizować w znaczeniu religijnym? Prof. Andrzej Szyjewski jest autorem zarówno hasła „Ofiara” w *Religia. Encyklopedia PWN*⁷, jak i hasła „Ofiara... I. W Religiiach Pozachrześcijańskich” w *Encyklopedii Katolickiej*⁸. W pierwszym z tych haseł podaje takie określenie ofiary w znaczeniu religioznawczym: [Ofiara to] *powszechna i podstawowa forma kultu religijnego, polegająca na ob-
rzędowym składaniu darów przedmiotowi kultu w celu ustanowie-
nia, utrzymania bądź przywrócenia więzi człowieka z sacrum*⁹. W takim szerokim rozumieniu pojęcia „ofiary”, w znaczeniu religioznawczym, możemy mówić o religijnych ofiarach szintoistycznych.

2. Podstawowe pojęcia oznaczaające ofiary szintoistyczne

W literaturze znajdujemy nawet dawne opracowania tematu¹⁰, ale ujmują one szinto z perspektywy czasów Meiji, dlatego nie będziemy ich tu prezentować. Współczesna *Encyclopedia of Religion* pisząc o historycznych kulturach wyższych, podaje, że w szinto w przeszłości ofiary składane były bóstwom natury i zmarłym. Były to do pewnego stopnia ofiary regularnie składane w powta-

⁷ A. Szyjewski, *Ofiara*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 7: *Męka Pańska – Parwati*, Warszawa 2003, s. 393–395.

⁸ A. Szyjewski, *Ofiara... I. W Religiiach Pozachrześcijańskich*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14: *Nouet – Pastoralis officii*, Lublin 2010, kol. 384–386.

⁹ Tamże, s. 393.

¹⁰ Np. W.G. Aston, *Sacrifice in Shinto*, „Man” 12 (1912) s. 5–9.

rzających się cyklicznie porach roku. Najczęściej składano je jako ofiary błagalne lub jako wypełnienie ślubów złożonych w nadzwyczajnych okolicznościach. Z początku składane przez poszczególne jednostki, z czasem stawały się punktem odniesienia dla całej wspólnoty i dlatego składane były przez władcę albo kapłanów przez niegoznaczonych. Niektórzy autorzy podają, że zdarzały się też ofiary z ludzi¹¹. Zazwyczaj ofiarowanie w szinto polega na położeniu na stole, powieszeniu, rozsypaniu, włożeniu do ziemi lub wrzuceniu do wody¹².

Internetowa *Encyclopedia of Shinto*¹³ podaje kilka haseł związanych z ofiarami. W kolejności alfabetycznej są to:

Hatsuho – dosł. pierwsze kłosy ryżu oferowane kami jako „pierwociny” żniwa jesienią. Szczególnie praktykowane w Wielkim Chramie w Ise¹⁴.

Heihaku – zwane też *mitegura* albo *heimotsu*, w najszerszym tego słowa znaczeniu oznacza wszelkie ofiary składane *kami*. *Mitegura* znaczy dosłownie „pełen magazyn”.

Ikenie – rodzaj ofiary, w której żywe zwierzę jest ofiarowane *kami*. Współcześnie spotyka się jeszcze kilka przykładów takich

¹¹ J. Henninger, *Sacrifice I* [tekst z pierwszego wydania, powtórzony jako część pierwsza w wydaniu drugim], w: *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, t. 12: *Rnying Ma Pa School – Soul*, New York 2005, s. 8005. Szerzej na temat ofiar z ludzi w szinto por. K. Harimoto, *Human sacrifice in Japan*, w: *The strange world of human sacrifice*, Dudley, Mass 2007, s. 229–236; K. A. Adams, *Japan. The Sacrificial Society*, „Journal of Psychohistory” (2012) nr 2, s. 89–100. Ten drugi tekst omawia centralną rolę idei ofiary w społeczeństwie japońskim, zwłaszcza w kontekście walk samurajów.

¹² M. Melanowicz, *Sintoizm*, w: H. Zimoń (red.), *Religia w świecie współczesnym*, Lublin 2001, s. 341.

¹³ Por. <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/> (dostęp: 22.12.2016).

¹⁴ Por. też wyjaśnienie tego pojęcia: „*Hatsuho*” – *Japanese Kanji Symbols for Firstfruits*, w: <http://www.japanese-kanjisymbols.com/blog/2011/12/13/%E2%80%9Chatsuho%E2%80%9D-%E2%80%93-japanese-kanji-symbols-for-firstfruits/> (dostęp: 22.12.2016).

żywych ofiar, m.in. w Wielkim Chramie w Ise, ale według Engishiki w dawnych czasach ofiarowywane były różne zwierzęta, np. białe knury.

Miki – wino ryżowe (*sake*) ofiarowane *kami* jest nieodzownym elementem ofiar pokarmowych znanych jako *shinsen*. Zazwyczaj nazywane bywają *omiki* albo *shinshu*.

Saisen – rodzaj ofiar składanych *kami*, pierwotnie składanych przy okazji odwiedzin dziękczynnych z powodu wysłuchanych modlitw. Współcześnie słowo to określa dar finansowy złożony jako wyraz modlitwy lub czci w chramach.

Sangu, *Sanmai* – zwane też *uchimaki*, to ofiara z ryżu złożona lub rozrzucona przed *kami* przy okazji modlitwy lub oczyszczania (*harae*) lub też cały rytuał ofiarowania ryżu w ten sposób.

Shinme – koń składany jako wotum, aby służyć jako pojazd dla *kami*, zwany także *jinme* lub *kamikoma*. Konie od czasów starożytnych były postrzegane jako środki podróży dla *kami*. W zwyczaju było ofiarowanie konia do *kami* jako wyraz wdzięczności lub przy podejmowaniu ślubu.

Shinsen – ogólny termin określający ofiary pokarmowe składane *kami*. W dawnych czasach te ofiary pokarmowe nazywane były *mike*. Już dawniej Japończycy byli przekonani, że ludzie mogą wzywać obecność *kami*, składając im ofiary pokarmowe¹⁵.

¹⁵ *Shinsen* to ofiary pokarmowe prezentowane *kami*. Pokarmy mogą się różnić w zależności od świątyni (chramu), czczonego *kami*, okazji, ale zasadniczo składają się z ryżu, *sake* (wina ryżowego), ciastka ryżowego, ryb, drobiu, mięsa, wodorostów, warzyw, owoców lub słodczy, a także soli i wody. *Shinsen* jest przygotowywane bardzo starannie, często nawet z upraw specjalnie hodowanych w tym celu. W czasie świąt rolniczych składa się je z pierwszych owoców lub pierwszego ryżu. *Shinsen* może być gotowane, surowe albo wegetariańskie.

Shiroki, *Kuroki* – dosłownie „białe wino ryżowe” oraz „czarne wino ryżowe”, rodzaje sakralnego wina (*omiki*) stosowanego w ofiarach szintoistycznych (*shinsen*). „Ki” to starożytne słowo na oznaczenie wina ryżowego (*sake*).

Ofiara ma wielkie znaczenie. Istnieje dość powszechne przekonanie, że jej zaniedbanie bądź niedbałe sprawowanie może spowodować nieszczęście. Każdy chram ma własne święta okresowe, spośród których najważniejsze są *matsuri*¹⁶ – wiosenne modły o urodzaj oraz jesienne święto dziękczynienia; składają się one z czterech części: oczyszczenia, złożenia ofiary, modlitwy¹⁷ oraz symbolicznej uczty z *kami*.

3. Ofiary szintoistyczne w znaczeniu ogólnym

Poza wyżej wspomnianymi ogólnymi hasłami dotyczącymi ofiary warto zwrócić uwagę również na tekst zamieszczony w *Leksykonie religii* pod red. H. Waldenfelsa, zwłaszcza część poświęconą ofierze w aspekcie religioznawczym¹⁸. Autor ukazuje, że należy brać pod uwagę fakt, że ofiara to z jednej strony czynność rytualna, a jednocześnie słowem tym określa się także sam składany dar. Przy analizie czynności rytualnych wyróżnia on sześć elementów strukturalnych, wzajemnie ze sobą powiązanych. Są to: działające osoby, dar ofiarny, miejsce i czas ofiary, sposób złożenia ofiary, adresat ofiary, a także motywy i intencje składają-

¹⁶ Istnieje wiele opracowań na temat *matsuri*. Tu chcemy zauważyć publikację z UKSW: A. Duduś, *Japońskie festiwale*, w: *Japonia – niedokończony obraz. Wybrane aspekty kultury japońskiej w oczach migrantów z Polski*, Warszawa 2013, Kindle, lokalizacja: 234 (14%) – 307 (19%).

¹⁷ O modlitwie w szinto por. mój tekst *Modlitwa szintoistyczna*, dz. cyt.

¹⁸ Por. A. Quack, *Ofiara. I. Aspekt religioznawczy*, w: *Leksykon religii* pod red. H. Waldenfelsa, Warszawa 1997, s. 308–309.

cego ofiarę. Biorąc te elementy pod uwagę, możemy zaproponować schematyczny podział ofiar szintoistycznych.

a) Ofiary pokarmowe

Na ofiary pokarmowe przygotowywane zasadniczo przez kapłanów składa się najczęściej woda ze źródła lub rytualnie czystej studni albo też wino ryżowe (*sake*). Spożywa się najczęściej ryż (ugotowany bądź nie), często ryby, jadalne wodorosty, a także owoce, warzywa, ziarna pewnych roślin, ale również ciasto, zwłaszcza ryżowe. Przygotowanie takiej ofiary wymaga specjalnych rytuałów oczyszczających, zwłaszcza by zapewnić rytualną czystość tak niebezpiecznemu materiałowi, jakim jest zabita ryba¹⁹.

b) Ofiary materialne

W chramach, a także w domach, zwłaszcza na ołtarzu *kamidana*, można składać różnego rodzaju ofiary materialne, którymi mogą być np. pewne tkaniny, biżuteria, broń, specjalnie ułożone lub wycinane kawałki papieru. W niektórych chramach składa się w ofierze również specjalnie hodowane zwierzęta, np. białe kurczaki, konie lub odyńce. Zasadniczo ich się nie zabija, ale *trzymają*

¹⁹ Por. szerzej: *Bogini uwięziona w lustrze*, w: <http://tlpv.net/~kojiki.tlvp/Pt1-Ch05/Part-1-ch-5-polish.htm> (dostęp: 30.11.2016). Tekst ten w oryginale nosił tytuł *Victimage in the Kojiki of Japan*. Ponadto w tekście *Religie żywe – Sintoizm – Bogowie – Sintoizm i Buddyzm*, w: <http://www.religie.424.pl/sintoizm-buddyzm-bogowie-1416,article.html> (dostęp: 30.11.2016) autorzy pisząc o kulcie Inari, zauważają: *W chramach składane są ofiary z żywności, przede wszystkim z ryżu [miernik bogactwa – przyp. W.K.] i sake. Przeznaczone są one dla lisich sług Inari; wierzy się, że dzięki temu będą one orędownic przed bóstwem na rzecz ofiarodawcy. Inne ofiary obejmują Inari-zushi (smażone tofu, uważane za przysmak japońskich lisów) oraz statuetki lisów. [...] Podczas festiwalu [ku czci Inari – przyp. W.K.] składa się ofiary, zazwyczaj są to czerwone torii i wstęgi oraz aburaage.*

się w specjalnie dla nich przeznaczonym budynku znajdującym się na terenie świątynnym, aby od czasu do czasu pokazać je kami, jak to na przykład ma miejsce w comiesięcznym rytualne „pokazywania białego konia” w Wielkiej Świątyni w Ise²⁰.

c) Ofiary pieniężne

Podczas prywatnych odwiedzin w chramie wrzuca się do drewnianej skrzyni jedną lub dwie drobne monety. Zasadniczo są to małe sumy. W niektórych sytuacjach istnieją jednak bardziej wyszukane formy ofiar pieniężnych, które bywają większe i są przekazywane *na ręce kapłana w elegancko zapakowanej paczuszce, jako zapłata za specjalną kapłańską usługę lub po prostu jako darowizna*²¹. Chociaż tradycyjne ofiary nie są kosztowne, to ceremonie przygotowywane przez różne szintoistyczne chramy mogą przybierać formy wysoce zindywidualizowane bądź wyszukane, a co za tym idzie drogie. Ofiary muszą bowiem zawsze być zgodne ze szczegółowymi przepisami.

d) Ofiary symboliczne

Poza ofiarami pokarmowymi, materialnymi lub pieniężnymi istnieją też pewne ofiary symboliczne. Można do takich zaliczyć np. gałązki zwane *gohei*²² pochodzące ze świętego drzewa *sakaki*. Pierwszy raz zostały one użyte podczas prób wywabienia bogini Amaterasu ukrytej z jaskini. Te *gohei* często przybiera się pasemkami papieru lub materiału²³.

²⁰ *Bogini uwięziona w lustrze*, dz. cyt.

²¹ Tamże.

²² *Gohei* to rodzaj papieru albo materiału składanego w ofierze *kami*. Składa się z pionowego drążka, do którego przymocowane są paski papieru bądź materiału.

²³ Por. *Bogini uwięziona w lustrze*, dz. cyt.

e) Uczta ofiarna

W bardziej uroczystych ceremoniach ma miejsce pewna forma uczty ofiarnej, czyli spożywania wspólnego posiłku z *kami*. W tekście „Bogini uwięziona w lustrze” opisano ją następująco: *W przypadku wiernego odwiedzającego świątynię dla swego własnego indywidualnego religijnego celu, uczta z kami przybiera formę wypijania niewielkiej ilości sake podawanej mu na niewielkim rytualnym spodeczku przez kapłana lub kapłankę na zakończenie wizyty. Przy okazji większych religijnych festiwali możemy mieć do czynienia z prawdziwą włączającą całą społeczność ucztą, podczas której uczestnicy spożywają również jedzenie i piją sake, poprzednio ofiarowane kami i w założeniu skosztowane przez kami*²⁴.

f) Domowe ofiary codzienne oraz ofiary dla zmarłych

W wielu domach japońskich istnieją ołtarzyki zwane *kamidana*²⁵ (półka bogów). Mają one najczęściej postać miniaturowej świątyni z *torii*²⁶ i *shimenawa*²⁷. Stawia się na nim m.in. tabliczkę

²⁴ Tamże.

²⁵ *Kamidana* to miniaturowe ołtarze domowe. Są one zazwyczaj umieszczone wysoko na ścianie i zawierają szeroką gamę elementów związanych z japońskimi ceremoniami, z których najbardziej znaczącym jest *shintai*, obiekt symbolizujący i uobecniający wybrane *kami*. Jest nim najczęściej małe okrągłe lustro. *Kamidana* jest miejscem prostych modlitw oraz składania ofiar żywnościowych i kwiatów. Musi znajdować się powyżej poziomu oczu zwykłego człowieka. Ponadto nie może być ustawiane przy wejściu, ale musi być wbudowane w przestrzeni, pod którą ludzie nie będą chodzić. Por. *Kamidana* (hasło w Wikipedii), <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamidana> (wersja polska – krótsza) lub <https://en.wikipedia.org/wiki/Kamidana> (wersja angielska – obszerniejsza). Dostęp: 22.12.2016.

²⁶ Por. mój artykuł *Wrota torii jako szintoistyczna ikona przestrzenna*, dz. cyt.

²⁷ Sznur ze słomy ryżowej. Ma on chronić święte miejsce, odciągając od niego negatywne energie.

z imieniem zmarłego. Znajduje się ona tam przez 50 dni, w czasie których składa się codziennie ofiary, między innymi z ryżu, soli, wody i owoców. Ponadto codziennie składa się proste i mniejsze ofiary, np. z kwiatów²⁸.

4. Przykład rozumienia ofiar w praktyce obrzędów oczyszczających *Oho-harae*

Ponieważ wyżej wspomniane obrzędy nie są w swej istocie jedynie ofiarą, dlatego aby lepiej zauważyć ten wymiar, należy podać przykład ofiar składanych przy okazji pewnych rytuałów, patrząc na ofiary niejako z boku²⁹. Przyjrzymy się tu obrzędowi „Wielkiego Oczyszczenia” – *Oho-harae*.

Wszelkie obrzędy oczyszczające mają na celu usunięcie skażenia, nieprawości lub zła. Zazwyczaj w szinto dla oczyszczenia wystarcza symboliczne obmycie wodą rąk i ust. Jednak cyklicznie sprawuje się też specjalny obrzęd zwany „Wielkim Oczyszczeniem”, który stanowi jeden z tradycyjnych japońskich obrzędów puryfikacyjnych mających oczyścić cały naród. Ogólnie pojęcie

²⁸ Por. W. Kotański, *W kręgu shintoizmu*, t. 2: *Doktryna, kult, organizacja*, Warszawa 1995, s. 211; J. Splisgart, *Obrzędowość rodzinna w Japonii. Społeczny wymiar obrzędów przejścia oraz kultu zmarłych dawniej i dziś*, Wrocław 2012; M. K. Roemer, *Thinking of Ancestors (and Others) at Japanese Household Altars*, „Journal of Ritual Studies” 26 (2012) nr 1, s. 33–45; J. K. Nelson, *Household altars in contemporary Japan. Rectifying Buddhist ‘ancestor worship’ with home décor and consumer choice*, „Japanese Journal of Religious Studies” 35 (2008) nr 2, s. 305–330; K. Morioka, *Ancestor worship in contemporary Japan: continuity and change*, Berkeley, Calif 1986; M. Nesbitt, *Japanese Ancestral Practices: A Contextualized Teaching Tool on the Afterlife in the local Church (Hibachi Theology)*, (magisterium w South African Theological Seminary), Sandton (RPA) 2007.

²⁹ Por. E.L. Williams, *Unity of Pattern in the Kami Tradition: Orienting ‘Shinto’ within a context of pre-modern and Contemporary Ritual practice*, „Journal of Ritual Studies” 14 (2000) nr 2, s. 33–47.

harae odnosi się do takichże rytuałów. Jego celem jest oczyszczenie z zanieczyszczeń (grzechów), czyli *tsumi*, oraz nieczystości rytualnych, czyli *kegare*³⁰. Często obejmuje symboliczne obmycie wodą albo działanie szintoistycznego kapłana wykonującego obrzęd *onusa* lub *haraigashi* nad oczyszczanym obiektem³¹. Obrzęd *Ohae* (albo *O'harae*) to ceremonia oczyszczenia wielkiej grupy ludzi. Dokonuje się dwukrotnie w roku oraz po wielkich kataklizmach. Bywa praktykowany podczas obchodów końca roku i przed wielkimi świętami narodowymi.

Zwyczaj obrzędu *Oho-harae* bierze się z zapisów w *Kojikach* (Księga dawnych wierzeń) i *Nihongach* (Kroniki japońskie). To sami bogowie stwierdzili potrzebę jego przeprowadzenia. Po popełnieniu przez *Susano* przestępstw bogowie kazali mu złożyć ofiarę zadośćuczynienia. Ponieważ postępowanie *Susano* spowodowało ukrycie się bogini słońca (*Amaterasu*) w jaskini, z której duchy musiały ją specjalnie wywabić (aby przywrócić ład w naturze), wyznaczono mu karę. Miał zastawić ofiarami tysiąc ław, musiał obciąć brodę, wyrwać paznokcie u rąk i z nóg³². Poniższe fragmenty są oparte na pracy magisterskiej napisanej przez Katarzynę Jarczyńską (*Oho-harae jako przykład potrzeby oczyszczenia w shintō*)³³.

Przykład kary dla *Susano* pozostał jako wzór dla ofiary składanej na oczyszczenie. *Osoba, która złamała zasady, musiała sama dostarczyć wyznaczone przedmioty jako ofiary dla bogów. Pierwot-*

³⁰ O rozróżnieniu między *tsumi* i *kegare* por. mój tekst *Modlitwa szintoistyczna*, dz. cyt. s. 279.

³¹ Por. W. Kotański, *W kręgu shintoizmu...*, dz. cyt., s. 211.

³² Por. W. Kotański, *Japońskie opowieści o bogach*, Warszawa 1983, s. 116–118; A. Kozyra, *Mitologia japońska. Opowieści o bogach i demonach, konteksty kulturowe, historia i współczesność*, Warszawa, Bielsko-Biała 2011, s. 115–116; J. Tubielewicz, *Mitologia Japonii*, Warszawa 1977, s. 41–42 i 137.

³³ Napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana Górskiego i obronionej w roku 2016 na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

*nie były to zapewne nieczyste przedmioty z osobistego majątku winowajcy, które na znak oczyszczenia, były wyrzucane do wody*³⁴. Tak ważny i wielki obrzęd był stosowany w sytuacjach popełnienia wielkich przestępstw lub wykroczeń.

Najdawniejsze wzmianki o tej ceremonii mają związek ze zgonem cesarza Chūai (192–200), który miał zostać ukarany śmiercią za złe zachowanie wobec *kami* podczas wyprawy zbrojnej. Wtedy to jego żona, cesarzowa *Jingū* (201–269) rozkazała wszystkim na dworze oczyścić się przez celebrowanie *Oho-harae*. W 701 r. nakazano, aby od tego roku rytuał Wielkiego Oczyszczenia był celebrowany regularnie w ostatni dzień szóstego oraz dwunastego miesiąca. Choć w czasie średniowiecza wpływy buddyjskie spowodowały odejście od wielu praktyk *shintō*, to jednak *Oho-harae* było w pewnym stopniu praktykowane. Od 1873 r. termin regularnych ceremonii został ustalony na 30 czerwca oraz 31 grudnia³⁵.

Autorka pracy magisterskiej zauważa, że w obrzędach tych wyróżnić można dwa typy ofiar. Istnieją „ofiary dobre”, które mają na celu uzyskanie szczęścia, oraz „ofiary złe”, jakie posiadał i używał przestępca, a które mają być przez niego ofiarowane jako pokuta i wyrzucone na znak odrzucenia nieczystości. Ceremonia przeprowadzana na ziemi ma być uobecnieniem ceremonii, którą praktykowali bogowie³⁶. Ofiary dobre po ofiarowaniu i otrzymaniu błogosławieństwa służą do świętowania i uczy ofiarnej. Ofiary złe wywożono łodziami w morze i tam wyrzucano³⁷.

³⁴ Tamże, s. 28.

³⁵ Por. tamże, s. 34–35.

³⁶ Por. tamże, s. 33, 42.

³⁷ Por. tamże, s. 43.

Podsumowanie

Szintoizm cechuje wielka różnorodność form. W tej różnorodności istnieją jednak pewne cechy wspólne, które odróżniają zwyczajnie japońskie od innych. Bez wchodzenia w dyskusję na ile kulturowe, a na ile religijne są te ofiary, mają one raczej charakter osobisty. Składane są albo w chramach (świątyniach), albo na domowych ołtarzykach (*kamidana*). Motywem ich składania jest zazwyczaj uproszenie pomyślności albo naprawienie nieładu (*tsumi/kegare*), który wdarł się w życie osobiste bądź społeczne. Obrzędowy kalendarz szinto przewiduje wiele rytuałów i świąt, które najczęściej pierwotnie łączyły się z rytmem życia przyrody oraz szczególnie ważnymi wydarzeniami z historii Japonii. Część tych rytuałów stanowią ofiary. Okazuje się, że pomimo upływu lat i tendencji modernizacyjnych tradycyjne ofiary wcale nie zanikają, choć może trochę się modyfikują. Świadczą one o japońskiej tożsamości. Składane są *kami* i zmarłym. Są one cykliczne w rytmie pór roku. Najczęściej jako błagalne. Składane najpierw przez jednostki w końcu stawały się punktem odniesienia dla wspólnoty, dlatego z czasem zaczęły wymagać specjalistów.

W przeszłości ofiary te składane były *kami* natury i zmarłym. Były to ofiary regularnie składane w powtarzających się cyklicznie porach roku. Najczęściej składano je jako ofiary błagalne lub jako wypełnienie ślubów. Niektórzy autorzy podają, że zdarzały się też ofiary z ludzi. Dziś są to ofiary bezkrwawe, nie tylko w sensie bez ofiar ludzkich, ale również bez ofiar ze zwierząt. Są to najczęściej ofiary pokarmowe. Szczególne znaczenie ma w nich ryż w różnej postaci (wino *sake*, ciastko ryżowe), ale również ryby, drób, mięso, wodorosty, warzywa, owoce lub słodczyce. Praktykowane są też inne ofiary materialne, a współcześnie także coraz bardziej ofiary pieniężne. Istnieją też ofiary symboliczne (*gohei*).

W większych uroczystościach ma miejsce również symboliczna uczta ofiarna. Często w domach (*kamidana*) składane są ofiary codzienne, pokarmowe lub z kwiatów, zwłaszcza za zmarłych. W artykule przypomniane zostały też ofiary składane podczas obrzędów Wielkiego Oczyszczenia (*Oho-harae*). Rozróżniamy w nich ofiary „dobre”, które mogą być użyte dalej, np. podczas uczty, oraz ofiary „złe”, które muszą zostać zniszczone, np. wyrzucone do morza.

Bibliografia

- „Hatsuho” – *Japanese Kanji Symbols for Firstfruits*, w: <http://www.japanese-kanjisymbols.com/blog/2011/12/13/%E2%80%9Chatsuho%E2%80%9D-%E2%80%93japanese-kanji-symbols-for-firstfruits/> (dostęp: 22.12.2016).
- Adams K.A., *Japan. The Sacrificial Society*, „Journal of Psychohistory” (2012) nr 2 (Fall), s. 89–100.
- Aston W.G., *Sacrifice in Shinto*, „Man” 12 (1912), s. 5–9.
- Bocking B., *Shinto* (hasło) w: *Encyclopedia of Religion*. Second edition, t. 12: *Rnying Ma Pa School – Soul*, Farmington Hills 2005, s. 8356–8371.
- Bogini uwięziona w lustrze, w: <http://tlvp.net/~kojiki.tlvp/Pt1-Ch05/Part-1-ch-5-polish.htm> (dostęp: 30.11.2016). Tekst ten w oryginale nosił tytuł *Victimage in the Kojiki of Japan*.
- Ciesielska J.A., *Obrządek całopalny w tradycji starożytnej i współczesnej Japonii*, „Antropologia Religii” 5 (2013) s. 48–55.
- Duduś A., *Japońskie festiwale*, w: *Japonia – niedokończony obraz. Wybrane aspekty kultury japońskiej w oczach migrantów z Polski*, Warszawa 2013, Kindle, lokalizacja 234–307 (14–19%).
- Encyclopedia of Shinto* (wydanie internetowe), w: <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/> (dostęp: 22.12.2016).

- Fisch M., *The Rise of the Chapel Wedding in Japan. Simulation and Performance*, „Japanese Journal of Religious Studies” 28 (2001) nr 1–2, s. 57–76.
- Fridell W.M., *The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan*, „Japanese Journal of Religious Studies” 2 (1975) nr 2–3, s. 137–168.
- Harimoto K., *Human sacrifice in Japan*, w: *The strange world of human sacrifice*, Dudley, Mass 2007, s. 229–236.
- Henninger J., *Sacrifice I* [tekst z pierwszego wydania, powtórzony jako część pierwsza w wydaniu drugim], w: *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, t. 12: *Rnying Ma Pa School – Soul*, New York 2005, s. 7997–8008.
- Iwai S., *Syncretism of Christian Samurai at the Kumamoto Band in Japan: Fulfillment of Confucianism in Christianity*, w: A. Adogame, S. Shanker (red.), *Religion on the Move! New Dynamics of Religious Expansion in a Globalizing World*, Leiden, Boston 2013, s. 113–132.
- Jączyńska K., *Oho-harae jako przykład potrzeby oczyszczenia w shintō*, praca magisterska. napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana Górskiego, Katowice, Wydział Teologiczny UŚ 2016.
- Kamidana (hasło w Wikipedii), w: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamidana> (wersja polska – krótsza) lub <https://en.wikipedia.org/wiki/Kamidana> (wersja angielska – obszerniejsza). Dostęp: 22.12.2016.
- Kluj W., *Modlitwa szintoistyczna*, w: W. Cisło, J. Różański (red.), *Modlitwa w religiach świata*, Warszawa, Pelplin 2015, s. 273–293.
- Kluj W., *Wrota torii jako szintoistyczna ikona przestrzenna*, w: W. Cisło, J. Różański (red.), *Miejsca modlitwy i miejsca święte w religiach świata*, Pelplin 2014, s. 263–277
- Kotański W., *Japońskie opowieści o bogach*, Warszawa 1983.
- Kotański W., *W kręgu shintoizmu*, t. 2: *Doktryna, kult, organizacja*, Warszawa 1995.
- Kowalak W., *Soka Gakkai – nowa religia w Japonii*, „Collectanea Theologica” 52 (1982) nr 4, s. 139–144.
- Kozyra A., *Mitologia japońska. Opowieści o bogach i demonach, konteksty kulturowe, historia i współczesność*, Warszawa, Bielsko-Biała 2011.

- Macek W.M., *Ewangelizacja Japonii*, Warszawa 2013.
- Malek R., *Kurozumi-kio: nowa religia Japonii*, „Collectanea Theologica” 49 (1979), s. 164–168.
- Malek R., *Tenri-kio: nowa religia Japonii*, w: *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 3, Warszawa 1978, s. 298–325.
- Melanowicz M., *Sintoizm*, w: H. Zimoń (red.), *Religia w świecie współczesnym*, Lublin 2001, s. 325–347.
- Morioka K., *Ancestor worship in contemporary Japan: continuity and change*, Berkeley, Calif 1986.
- Nelson J.K., *Freedom of Expression. The Very Modern Practice of Visiting a Shinto Shrine*, „Japanese Journal of Religious Studies” 23 (1996) nr 1–2, s. 117–153.
- Nelson J.K., *Household altars in contemporary Japan. Rectifying Buddhist ‘ancestor worship’ with home décor and consumer choice*, „Japanese Journal of Religious Studies” 35 (2008) nr 2, s. 305–330.
- Nesbitt M., *Japanese Ancestral Practices: A Contextualized Teaching Tool on the Afterlife in the local Church (Hibachi Theology)*, Master thesis for Master in Theology at the South African Theological Seminary, Sandton (RPA) 2007.
- Quack A., *Ofiara. I. Aspekt religioznawczy*, w: *Leksykon religii* pod red. H. Waldenfels, Warszawa 1997, s. 308–309.
- Religie żywe – Sintoizm – Bogowie – Sintoizm i Buddyzm*, w: <http://www.religie.424.pl/sintoizm-buddyzm-bogowie,1416,article.html> (dostęp: 30.11.2016)
- Roemer M.K., *Thinking of Ancestors (and Others) at Japanese Household Altars*, „Journal of Ritual Studies” 26 (2012) nr 1, s. 33–45.
- Splisgart J., *Obrzędowość rodzinna w Japonii. Społeczny wymiar obrzędów przejścia oraz kultu zmarłych dawniej i dziś*, Wrocław 2012.
- Straelen H. van, *Dialog chrześcijaństwa ze zmieniającymi się religiami japońskimi*, w: H. Zimoń (red.), *Religie pozachrześcijańskie w procesie przemian*, Warszawa 1990, s. 83–98.
- Szyjewski A., *Ofiara ... I. W Religiach Pozachrześcijańskich* w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14: *Nouet – Pastoralis officii*, Lublin 2010, kol. 384–386.

- Szyjewski A., *Ofiara*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 7: *Męka Pańska – Parwati*, Warszawa 2003, s. 393–395.
- Tubielewicz J., *Mitologia Japonii*, Warszawa 1977.
- Waldenfels H., *Współczesne ruchy religijne w Japonii*, w: *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 7, Warszawa 1986, s. 190–204.
- Williams E.L., *Unity of Pattern in the Kami Tradition: Orienting ‘Shinto’ within a context of pre-modern and Contemporary Ritual practice*, „*Journal of Ritual Studies*” 14 (2000) nr 2, s. 33–47.
- Zapłata F., *Współczesny Ruch AJU w Japonii*, „*Collectanea Theologica*” 43 (1973) nr 4, s. 139–143.

Abstract

Although the term „religion” not always match the reality of Shinto beliefs, this text adopted the term „shinto offerings”, to all the traditional Japanese offerings. In the past, these offerings were submitted to the spirits of nature and the dead. They were offered in the rhythm of seasons. Some authors reported that there were also human sacrifices. Today, the most often used offering is food, and of particular importance is rice. Often there are also offerings of other material goods, nowadays also increasingly in cash. There are also the symbolic offerings (eg. *gohei*). In larger ceremonies the symbolic sacrificial feast may take place. Food or flowers offerings are often presented in *kamidana* household altars. In this article we have also recalled the sacrifices offered during the rites of the Great Purification (*Oho-harae*). During these ceremonies one can distinguish “good” offerings, which could be used further, eg. during feasts and “bad” offerings, which must be destroyed, eg. thrown into the sea.

Słowa kluczowe: *szinto, shinto, ofiary, oho-harae, kamidana*

Keywords: *shinto, offerings, oho-harae, kamidana*

ks. Tomasz Szyszka

Wielowiekowa tradycja składania ofiar w świecie andyjskim

Słowo wstępne

Tradycja składania różnorodnych ofiar w świecie andyjskim, w tym dla współczesnych Indian Keczua i Ajmara, jest czymś oczywistym i stanowi wypadkową andyjskiej religijności autochtonicznej, rozwijanej i praktykowanej od kilkadziesiątu stuleci. Jednakże dla obcych, szczególnie tych zupełnie nieobeznanych w kulturze andyjskiej, formy składania ofiar w Andach wydają się być czymś egzotycznym lub kuriozalnym. Większość podziwia zewnętrzne formy i wielobarwne artefakty albo oburza się ich istnieniem, jednak bez próby zrozumienia ich znaczenia. Wyrażnie widać to podczas takich uroczystości, jak czerwcowe święta *Inti Raymi* w Cusco lub tzw. *Nowy Rok Ajmara* w Tiwanaku. Turycy zabiegają o możliwość aktywnego uczestniczenia w rytuałach andyjskich, w tym składania ofiar np. dla *Pachamamy*, które dla większości tamtejszych ludzi mają wymiar sakralny, natomiast cudzoziemcy uczestniczą w nim z ciekawości, nie zając sobie sprawy z ich kulturowej wymowy.

Na uwagę zasługują bez wątpienia sensacyjne odkrycie przez archeologów mumii sprzed kilku stuleci na wysokich wierzchołkach Andów albo grobowców zawierających niezbite dowody na praktykowanie składania ofiar z ludzi (np. Sipán w Peru). Od czasu do czasu pojawiają się też doniesienia prasowe z Boliwii